

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Dit document is opgesteld naar aanleiding van het deelprogramma Wederopbouw van de visie Erfgoed en Ruimte en is een nadere uitwerking van de kernkwaliteiten zoals die genoemd zijn in bijlage 3 van de Visie Erfgoed en Ruimte.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.

Leidschendam - Voorburg

De Heuvel - Prinsenhof

Toonbeeld van de wederopbouw

Inhoud

- Wederopbouw: tonen van een tijdperk *pagina 2*
- Methodiek en leeswijzer *pagina 3*
- De wederopbouwperiode *pagina 4*
- Introductie De Heuvel en Prinsenhof *pagina 5*
- Stedenbouwkundige analyse *pagina 8*
- Bijzondere karakteristieken *pagina 22*
- Kernkwaliteitenkaart *pagina 26*
- Begrippenlijst *pagina 27*

Wederopbouw: tonen van een tijdperk

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2011 dertig wederopbouwgebieden geselecteerd uit de periode tussen 1940 en 1965. In deze periode is een groot deel van Nederland opnieuw ingericht. Dat gebeurde op een totaal andere manier dan vóór de oorlog. De geselecteerde gebieden geven met elkaar een goed beeld van hoe er gedacht, gebouwd en ingericht werd en kunnen worden beschouwd als toonbeelden van de Wederopbouwperiode. Ze onderscheiden zich nationaal of zelfs internationaal, bijvoorbeeld vanwege de kwaliteit van de architectuur of als bijzonder voorbeeld van stedenbouw of landschapsinrichting. De Rijksdienst heeft de gebieden in drie gebiedstypen ingedeeld: de wederopbouwkeren (herstelde oorlogsschade), de naoorlogse woonwijken (planmatige-opgezette uitbreidingswijken) en de landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden).

Wederopbouw is één van de vijf prioriteiten uit de rijksnota *Kiezen voor karakter*, de rijksvisie op erfgoed en ruimte die op 15 juni 2011 door de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu namens het kabinet is aangeboden aan de Tweede en Eerste Kamer (TK 2010-2011, 32 156 nr. 29).

De selectie als wederopbouwgebied zorgt in de eerste plaats vooral voor meer aandacht en waardering. Daarnaast wil het Rijk stimuleren dat de bijzondere eigenschappen, de kwaliteiten van de Wederopbouwgebieden, ook in de toekomst herkenbaar aanwezig blijven en als cultureel erfgoed een rol van betekenis spelen in de ruimtelijke ordening.

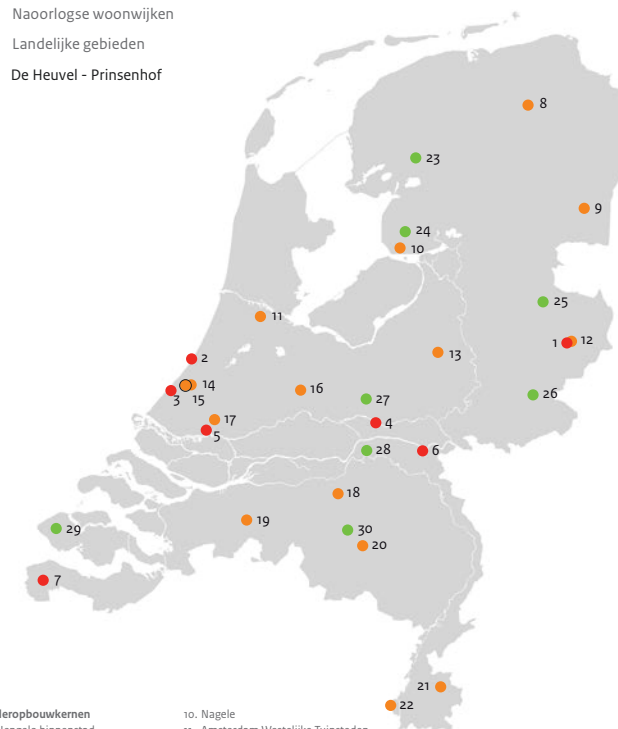
In lijn met de *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg* (TK 2009-2010, 32 156 nr. 13) wordt hier in juridische zin invulling aangegeven – niet door aanwijzing als beschermd stads- of dorpsgezicht – maar als uitvloeisel van de verplichting om cultuurhistorie onderdeel te laten zijn van de belangenafweging in het kader van de totstandkoming van bestemmingsplannen, zoals opgenomen in artikel 3.1.6 lid 5 onder a van het *Besluit ruimtelijke ordening*.

Nu zo'n zestig jaar na de realisatie bouw of aanleg, zijn deze wederopbouwgebieden als gevolg van maatschappelijke en sociaaleconomische veranderingen, object van (ingrijpende) vernieuwingsoperaties. De uitdaging hierbij is om ontwikkelingen en vernieuwing hand-in-hand te laten gaan met het behoud van het bijzondere karakter van deze gebieden.

Kennis, inzicht en begrip van de cultuurhistorische waarden van de wederopbouwgebieden en hun ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis zijn van belang bij het maken van weloverwogen keuzes in de planvormingsprocessen. Dit gebiedsdocument is bedoeld ter ondersteuning hiervan en brengt de bijzondere kernkwaliteiten van één van deze gebieden in beeld: de naoorlogse wijk De Heuvel - Prinsenhof.

30 wederopbouwgebieden van Nationaal Belang

- Wederopbouwkeren
- Naoorlogse woonwijken
- Landelijke gebieden
- De Heuvel - Prinsenhof

Wederopbouwkeren
 01. Hengelo binnenstad
 02. Katwijk aan Zee Boulevardzone
 03. Den Haag Atlantikwallzone
 Kijkduin-Zorgvliet
 04. Rheden binnenstad
 05. Rotterdam oostelijke binnenstad
 06. Nijmegen binnenstad
 07. Oostburg

Naoorlogse woonwijken
 08. Groningen De Wijert-Noord
 09. Emmen Emmerveer, Angelslo en Emmerhout

10. Nagele
 11. Amsterdam Westelijke Tuinsteden
 12. Hengelo Klein Driene I en II
 13. Apeldoorn Kerschoten
 14. Den Haag Mariahoeve
 15. Leidschendam-Voorburg
 De Heuvel Prinsenhof
 16. Utrecht De Halve Maan
 17. Rotterdam Ommoord
 18. Den Bosch Plan Zuid/De Pettelaar
 19. Breda De Heuvel
 20. Eindhoven 't Hooft
 21. Heerlen Vriehede
 22. Maastricht De Pottenberg

Landelijke gebieden
 23. Skarsterlân Haskerveenpolder
 24. Noordoostpolder
 25. Vriezenveen
 26. Berkelland Beltrum I
 27. De Groep en omgeving
 28. Maas en Waal-West
 29. Veere Walcheren
 30. Boxtel en Best De Scheeken

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Methodiek en leeswijzer

De methodiek is er op gericht de kernkwaliteiten uit de Wederopbouwperiode te analyseren en herkenbaar in beeld te brengen. Als basis voor de ruimtelijke analyse zijn bestaande studies gebruikt, waar nodig aangevuld met een veldbezoek om de bureaustudie te toetsen. In het colofon van dit document is opgenomen welke studies en rapporten als basis gebruikt zijn voor dit gebiedsdocument. De inhoudelijke focus van de gebiedsdocumenten ligt op de Wederopbouwperiode en de actuele situatie van het gebied. Om de context van de ontwikkelingen te begrijpen, zijn waar nodig relevante ontwikkelingen uit andere tijdspannen meegenomen in de analyse.

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de wederopbouwperiode in het algemeen en de specifieke ontwikkelingen met betrekking tot de naoorlogse woonwijken (planmatig opgezette uitbreidingswijken) in het bijzonder. In de erna volgende hoofdstukken wordt ingezoomd op het onderhavige gebied en wordt door middel van een gebiedsanalyse geïdentificeerd wat de specifieke kernkwaliteiten zijn die dit gebied tot een wederopbouwgebied van nationaal belang maken.

Bron: gemeentearchief Emmen.

De wederopbouwperiode

Nederland maakte tussen 1945 en 1965 een ongekennde transformatie door. In ruimtelijk, economisch en in sociaal-maatschappelijk opzicht veranderde ons land ingrijpend. Na de Tweede Wereldoorlog was veel landelijk gebied, gebouwde omgeving en infrastructuur zwaar beschadigd geraakt, stonden onder water of lagen compleet in puin. Het herstel van de oorlogsschade en de wederopbouw begon al in de oorlog. Steden en dorpen herrezen uit het puin dankzij krachtige samenwerking en een sterke centrale sturing. In deze periode zijn veel innovatieve en ongekennde ontwerpen gerealiseerd, zowel bij stedelijk herstel en uitbreiding als bij de herinrichting van het landelijk gebied en de aanleg van nieuw land.

Wijkgedachte

Na de oorlog was er grote woningnood in Nederland en de sociaaleconomische omstandigheden waren dramatisch. Steden werden gezien als te massaal en daardoor bedreigend voor een goede samenleving vanwege de slechte woon- en leefomstandigheden en het gebrek aan sociale cohesie binnen de wijken en alle mogelijke negatieve consequenties die daarmee konden samenhangen. Al voor de oorlog waren stedelijke gebieden verpauperd of in slechte staat en boden ze onvoldoende ruimte aan de bevolkingsgroei.

De 'wijkgedachte', die in de jaren twintig al in Nederland bekend was als ordenend concept, werd na de oorlog nader uitgewerkt door de studiegroep Bos in het boek *De stad der toekomst, de toekomst der stad* (1946). Vanuit sociologisch oogpunt ging deze wijkbenadering uit van een maximale grootte van de wijk en het gezin kwam centraal te staan als hoeksteen van de samenleving. Wonen, werken, verkeer en recreatie werden nauwkeurig geordend en veelal van elkaar gescheiden. Elke wijk werd opgebouwd uit buurten, wooneenheden met eigen voorzieningen. In de buurten waren winkels voor de dagelijkse behoeften binnen bereik. Op wijkniveau waren er

ook andere voorzieningen zoals scholen, kappers, banken, een bibliotheek, kledingwinkels en kerken aanwezig. Deze opbouw moest het gemeenschapsgevoel stimuleren en de chaotische groei van steden tegengaan. Het katholieke zuiden van Nederland kende een variant op dit type indeling en opbouw. Hier werden deze wijken 'parochiewijken' genoemd, waarbij de kerk letterlijk en figuurlijk centraal stond. De wijkgedachte is een belangrijk uitgangspunt geweest voor de ontwikkeling van de stedenbouw in de naoorlogse periode.

Licht, lucht en ruimte

De wederopbouw was ook een periode van optimisme en modernisering. Nieuwe materialen, productiemethoden en verkavelingspatronen deden hun intrede, evenals de nieuwe wijkinrichting met veel groen. Het motto van de naoorlogse stadsuitbreidingen werd: 'licht, lucht en ruimte'. Dit vertaalde zich niet alleen naar de bebouwing, maar vooral ook naar de stedenbouwkundige compositie van de ruimte, waarin de groenstructuur en de openbare ruimte een belangrijk aandeel hadden. De grens tussen particuliere, gemeenschappelijke en openbare ruimte is daarbij minder evident dan bij het gesloten bouwblok. Kenmerkend is de herhaling van verkavelingsvormen tot stedenbouwkundige eenheden. De woningtypologie verschilt ook van de vooroorlogse uitbreidingen. Rijtjeswoningen en gestapelde meergezinswoningen in open bebouwing overheersen, vaak in seriematige bouw.

Wijkgedachte.

Bron: Katholiek Bouwblad 1947.

Introductie De Heuvel en Prinsenhof

Begin jaren vijftig werd het tuinbouwgebied ten noordwesten van Leidschendam bestemd voor woningbouw – onder andere om de woningnood in Den Haag op te lossen. Als onderdeel van deze uitbreiding ontwierp stedenbouwkundige Wim de Bruijn twee ‘superhoven’: De Heuvel en Prinsenhof, twee rechthoekige carrés van een dubbele hoeveelheid flatgebouwen rondom een groen hof met voorzieningen. Dergelijke grootschalige, besloten structuren zijn zeer zeldzaam in de Nederlandse stedenbouw.

Het ‘grand ensemble’ De Heuvel in het zuidwesten werd als eerste gebouwd en was bestemd voor middenstanders en de hogere arbeidersklasse. Prinsenhof is qua maatvoering groter en vooral bedoeld voor arbeiders.

De Heuvel is vernoemd naar de boerderij *Op den Heuvel* die op de plek van de latere wijk stond.

Situering en definiëring

De Heuvel en Prinsenhof liggen in het noordelijke deel van de fusiegemeente Leidschendam-Voorburg. De twee rechthoekige hoven worden van elkaar gescheiden door Amstelwijk, een buurt die later is aangelegd en vanwege de afwijkende stedenbouwkundige structuur geen onderdeel is van het geselecteerde gebied.

Prinsenhof wordt in het noordoosten begrensd door de Dillenburgsingel en in het zuidwesten door de Prinsensingel. De Heuvel ligt tussen de Burgemeester Banninglaan in het zuidwesten en de Burgemeester Kolfschotenlaan in het noordoosten.

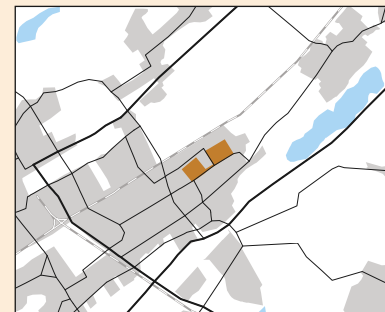
De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft beide hoven samen geselecteerd als één van de dertig wederopbouwgebieden van nationaal belang. De belangrijkste, ruimtelijk onderscheidende kernkwaliteiten zijn:

1. Zeldzame grootschalige hovenverkaveling;
2. Op antropologische principes gebaseerde verhouding tussen bebouwd en onbebouwd;
3. Bijzondere bebouwing en voorzieningen binnen de hoven.

Deze kernkwaliteiten worden in dit document nader toegelicht.

Kerngegevens

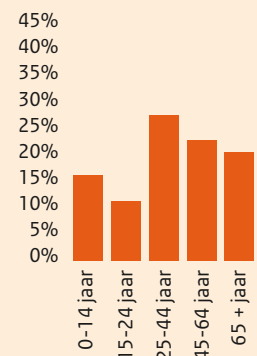
Kaart

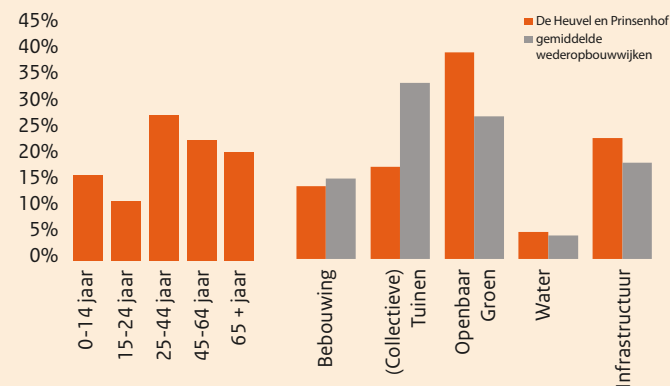
Algemene gegevens

- Wijk: De Heuvel en Prinsenhof
- Gemeente: Leidschendam-Voorburg
- Stedenbouwkundig ontwerp: Ir. W. de Bruijn
- Planvorming: 1953 - 1961
- Uitvoering: 1959 - 1967
- Aantal woningen Prinsenhof: 2.440
- Aantal woningen De Heuvel: 1.455
- Oppervlakte wijk: 81 ha
- Bevolkingsdichtheid: 11.343 inw/km²

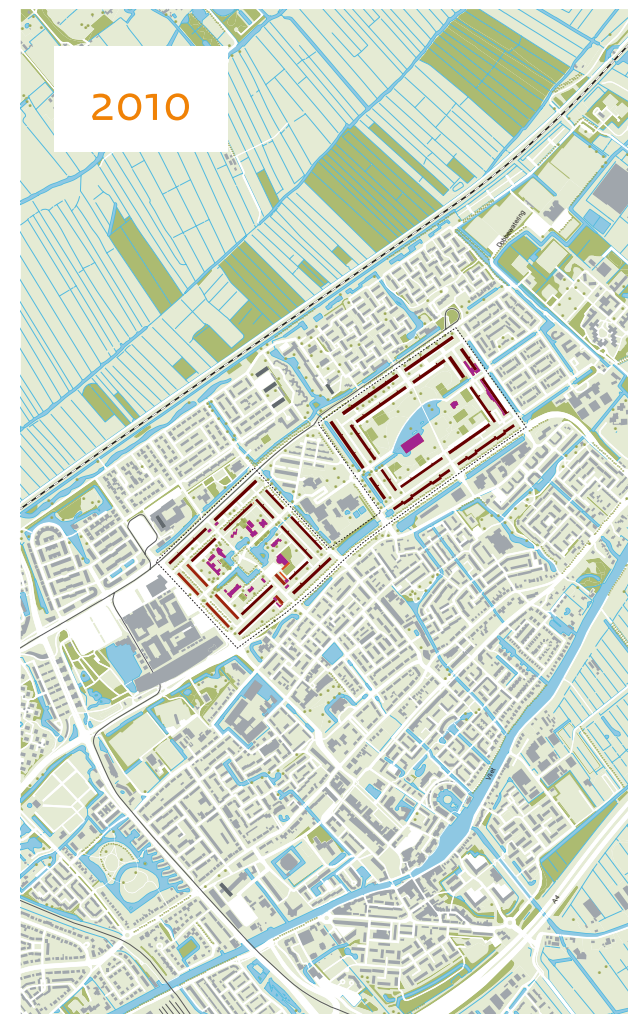
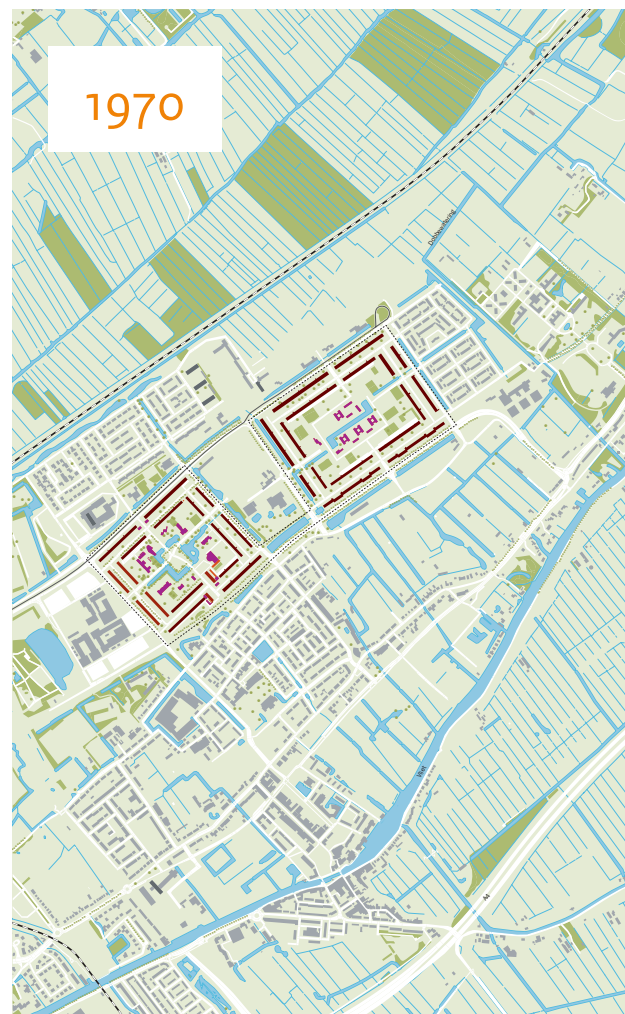
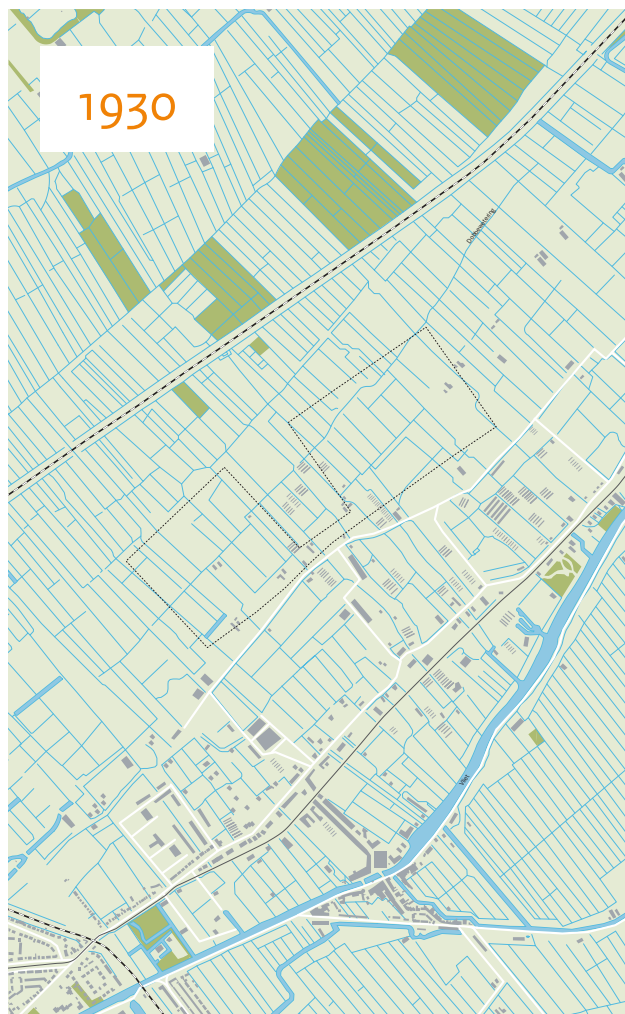
Bevolkingsopbouw*

Grondgebruik*

* bron: Atlas voor Gemeenten 2014.

Van links naar rechts:

- het gebied waar De Heuvel en Prinsenhof zouden worden aangelegd in 1930.
- De wijken in 1970 en 2010. Kaarten: MUST.

*De Heuvel en Prinsenhof gezien vanuit het zuidwesten, met op de voorgrond de dubbele bebouwingsring van het 'grand ensemble' De Heuvel.
Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Siebe Swart.*

Stedenbouwkundige analyse

Planontwikkeling en uitgangspunten voor het ontwerp

Tot de Tweede Wereldoorlog was Leidschendam een tuinbouwdorp met boerenbedrijven en ambachts- en koopmanswoningen. Na de oorlog werd het dorp in hoog tempo uitgebreid om de woningnood in de regio Den Haag op te lossen. De uitbreidingsplannen van Wim de Bruijn boden woonruimte aan 25.000 Hagenaars. De uitbreiding betekende een enorme schaalessprong voor de gemeente die toen 15.600 inwoners telde en tot dan toe een geleidelijke groei had gekend.

In 1948 kreeg de jonge stedenbouwkundige De Bruijn de opdracht om het vooroorlogse uitbreidingsplan van Leidschendam te herzien. In de jaren erna leverde hij verschillende partiële herzieningen op en pas in 1956 kwam hij tot het veldplan Uitbreidingsplan in Hoofdzaak. Het plan bestond uit

zes op zichzelf staande wijken, waaronder De Heuvel en Prinsenhof. Het plan werd in hetzelfde jaar goedgekeurd door de gemeenteraad.

Voor het uitwerken van het Uitbreidingsplan in Hoofdzaak naar deelplannen betrof Wim de Bruijn de uitkomsten van een omvangrijk sociaal-economisch onderzoek van de Utrechtse socioloog J. Haverda. Zijn demografische en economische prognoses leverden de gewenste onderbouwing van deze deelplannen. Eén van de aanbevelingen die De Bruijn meenam, was het opnemen van voldoende wijkvoorzieningen ten behoeve van de saamhorigheid.

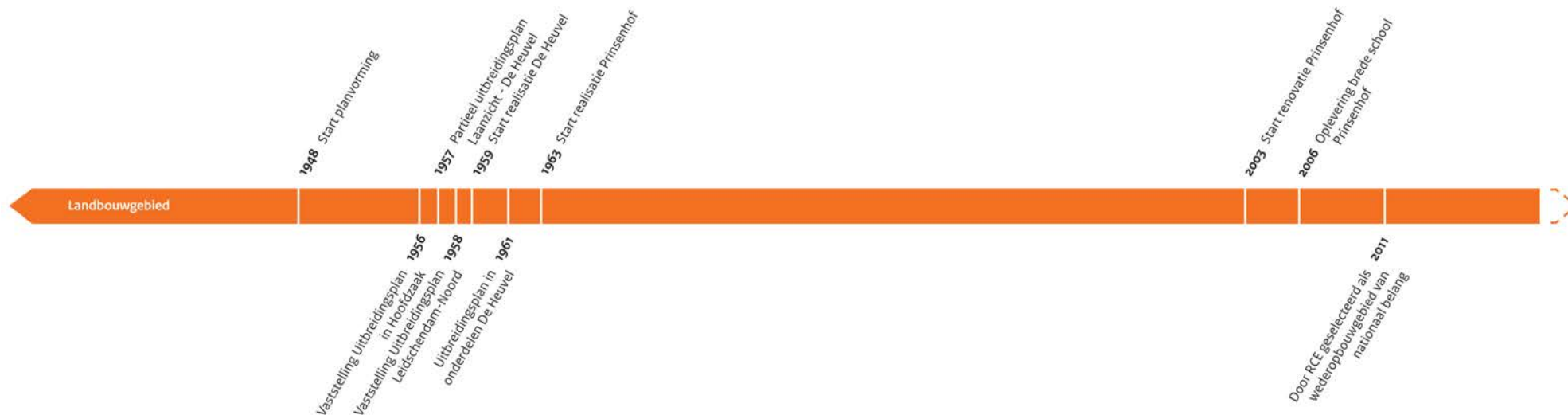
In 1957 verscheen het uitbreidingsplan Laanzicht-De Heuvel. Hierin was de opzet van De Heuvel vastgelegd: een dubbele rij woonstroken ter weerszijden van een weg en rond een open

hof met voorzieningen. De oude boerderij *Op den Heuvel* kreeg een centrale plek als wijkcentrum.

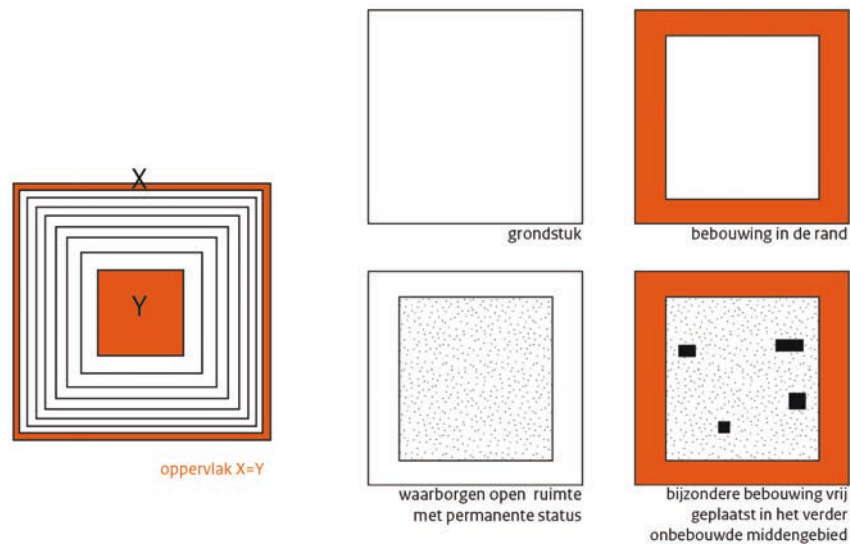
Een jaar later werd Laanzicht, bestemd voor het hogere segment, losgekoppeld van De Heuvel. In het nieuwe Uitbreidingsplan in Onderdelen dat volgde waren om financiële redenen de woonblokken met één verdieping verhoogd. De boerderij maakte in dit nieuwe plan plaats voor een verhard plein in het midden van de hof.

Ook in het plan voor Prinsenhof werd nog een aantal aanpassingen gedaan. In het open binnenterrein had De Bruijn oorspronkelijk een derde ring met woonstroken bedacht die het centrum moesten vormen. Dit onderdeel is er nooit gekomen.

In 1959 leverde De Bruijn het Uitbreidingsplan Noord op. De uitvoering van de werkzaamheden voor De Heuvel startten officieel in 1959. Prinsenhof werd in 1963 bouwrijp gemaakt.

Vierkant van Fresnel.

Inversie-drieslagstelsel.

Antropologische principes als basis

In een periode waarin stedenbouwkundigen, geografen en architecten met hernieuwde belangstelling oude dorpsstructuren bestudeerden, concentreerde Wim de Bruijn zich op nieuwe wetenschappelijke inzichten uit de psychologie en antropologie. Dit leidde bij hem tot nieuwe ideeën over de verhouding tussen individu en gemeenschap en over moderne onderwerpen, zoals automobilititeit.

Een grote tekortkoming van de nieuwbouwwijken was volgens De Bruijn het gebrek aan ontmoetingspunten, waardoor wijken onafhankelijke nederzettingen dreigden te worden die onvoldoende mogelijkheden boden voor gemeenschapsvorming.

De Bruijn ontwierp daarom de hofstructuur, een experimentele en multifunctionele verkavelingsvorm die veel flexibiliteit bood

en waarin de menselijke maat centraal stond. Binnen de hofstructuur verenigde hij verschillende 'domeinen' – maatschappelijke organisaties, bedrijven, scholen, kerken. Zo poogde De Bruijn verschillen tussen mensen en groepen te overbruggen.

De Bruijn zag de auto als positief element en mobiliteit had dan ook een belangrijke rol in zijn ontwerpen. De maten van de hoven zijn gebaseerd op de wegenstructuur die De Bruijn had vastgelegd in het Uitbreidingsplan Noord.

Verhouding tussen bebouwd en onbebouwd

Wim de Bruijn zag massa en ruimte als tegengestelde begrippen die in architectonische en stedenbouwkundige structuren complementaire paren vormen. Deze complementariteit – de verhouding tussen bebouwd en onbebouwd, tussen dicht en

Wim de Bruijn

Wim de Bruijn [1904-1972] was een Utrechtse architect en stedenbouwkundige. Hij behoorde aanvankelijk tot de Delftse School, maar nam als theoreticus een eigen positie in ten opzichte van het traditionalisme en het modernisme.

In de jaren zestig was De Bruijn de enige stedenbouwkundige in Nederland die flats groepeerde in een hovenstructuur. Met dit principe positioneerde hij zichzelf in het debat over naoorlogse wijkopbouw, rationalisatie en gemeenschapszin. In Zeist realiseerde hij de plannen Kerckebosch en Vollenhove, die vergelijkbaar zijn met De Heuvel en Prinsenhof. In 1965 werd De Bruijn benoemd tot hoogleraar aan de Technische Hogeschool Delft.

open – lag aan de basis van de ontwerpen voor de hoven in De Heuvel en Prinsenhof. De Bruijn maakte voor het plaatsen van bebouwing gebruik van het 'vierkant van Fresnel'. Dit vierkant bestaat uit verschillende ringen die allemaal dezelfde oppervlakte hebben. Het buitenste vierkant [X] heeft exact dezelfde oppervlaktemaat als het binnenste vierkant [Y] en de tussengelegen vierkanten. Een hofstructuur zou bij een weloverwogen keuze voor afmetingen en bouwhoogtes, aldus De Bruijn, 'een gunstig kader zijn voor het voldoen aan de vraag naar complementaire voorzieningen die het wonen vereisen'.

De Bruijn koos ervoor het binnenterrein open te laten, voor die tijd een noviteit. Dat was alleen mogelijk door de woningen met enig volume aan de randen te plaatsen.

De binnenhof in De Heuvel beslaat bijna vijftig procent van de wijk, maar is door een centraal plein verkleind. Door de ruime

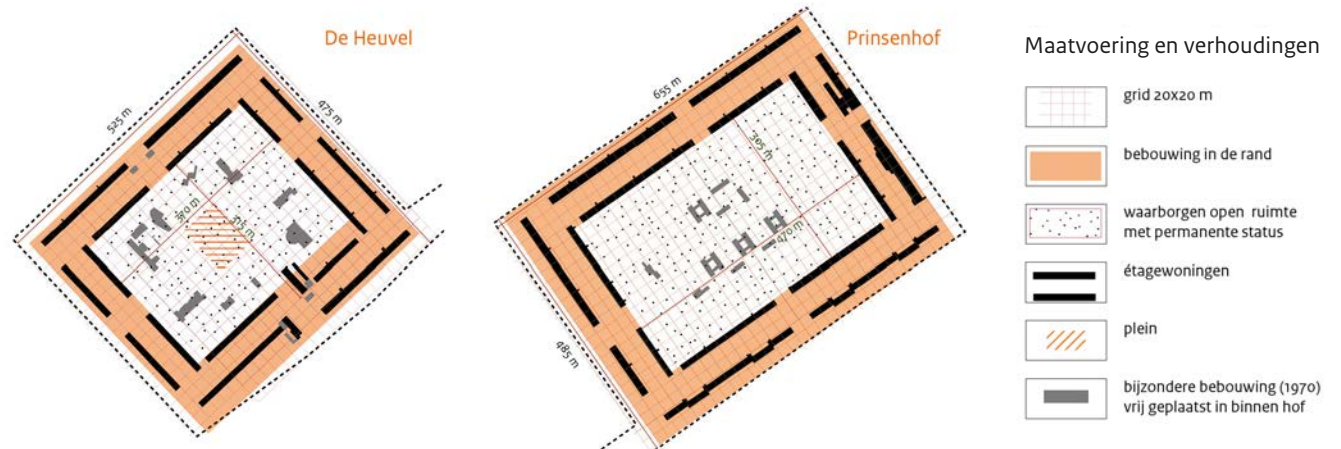
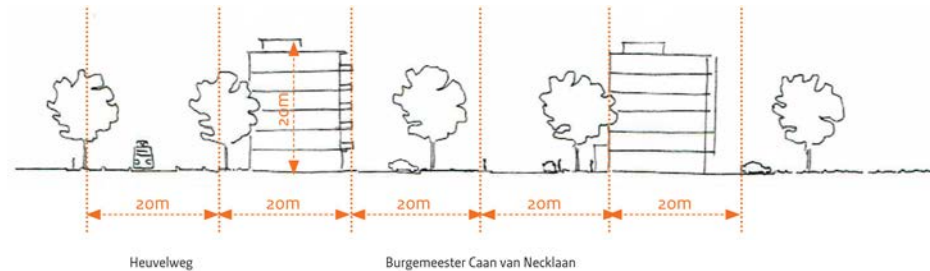
maat lijken de hoven een lage woningdichtheid te hebben. Dat is niet het geval: met ongeveer 1450 woningen is er een woningdichtheid van 58 woningen per hectare, wat passend is bij de uitbreidingswijken van die tijd. De randen zelf hebben met 88 woningen per hectare welhaast een binnenstedelijke dichtheid. Wim de Bruijn liet zien hoe een hoge dichtheid gecombineerd kon worden met landschappelijke openheid en een hoogwaardige openbare ruimte.

Menselijke maat

De Bruijn zag de voordelen in van de rationalisatie van de bouw, maar combineerde dit met het streven naar gemeenschapsvorming. Hij hield voortdurend rekening met de perceptie van de ruimte – volgens hem uitermate belangrijk voor de vorming van een sociale gemeenschap. De enorme woonhof is ‘klein’ gemaakt door het hanteren van ‘menselijke maten’: afmetingen van twintig, veertig en soms wel zestig meter, die in hoogte en breedte voortdurend terugkomen. Dit stramien zorgt voor prettige verhoudingen. Zo bestaat het stedenbouwkundig patroon van zowel De Heuvel als Prinsenland uit een eenheden van twintig bij twintig meter. De lanen zijn veertig meter breed, net als het winkelplein bij de Burgemeester Sweensl]aan. De meeste wooncomplexen zijn twintig meter hoog. Zelfs de hoogte [twintig meter] en de positie van de bomen volgen dit stramien; de bomen vormen een tussenmaat tussen de hogere flats en de lage paviljoens op het middenterrein.

De ruimtelijke werking is door deze maatvoering en de zorgvuldige afstemming tussen randbebouwing, openbare ruimte en bijzondere bebouwing, van zeer hoge cultuurhistorische waarde. Op de kaart lijken de woonhoven weliswaar groot, maar op maaiveldniveau is het nooit overweldigend – de menselijke maat voert steeds de boventoon.

Maatvoering straatprofiel De Heuvel

Zicht vanuit de Burgemeester Velthuisenlaan op de binnenhof van De Heuvel na oplevering. Met in het midden de monumentale katholieke kerk. Bron: Beeldarchief Gemeente Leidschendam-Voorburg.

Stedenbouwkundige opzet

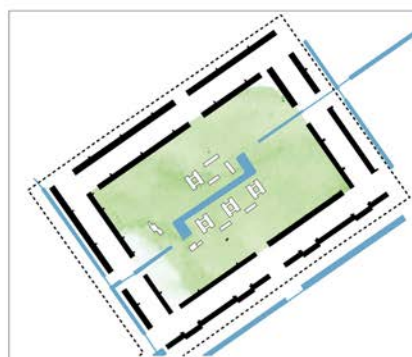
De opzet van de openbare ruimte, het groen en de waterstructuren in De Heuvel en Prinsenhof zijn in nauwe samenhang met de bebouwing ontworpen. Beide wijken bestaan uit een dubbele carré van flatgebouwen: een binnen- en buitenring – gescheiden door een straat – rondom een rechthoekig binnenterrein met voorzieningen. De hoeken van de ensembles zijn opengelaten, waarmee vrije zichtlijnen naar buiten zijn gecreëerd.

De Heuvel heeft een afmeting van 475 bij 525 meter met een dubbele carré van flats van vijf verdiepingen hoog. Het binnenterrein is verdeeld in vier kwadranten waar verschillende kerken en scholen zijn samengebracht. Een verhard plein is het hart van het binnenterrein. Rondom het plein ligt een vijver, waarlangs een verlaagd wandelpad loopt. De voorzieningen zijn met elkaar verbonden door fiets- en wandelpaden. De entree naar de wijk vanaf de Noordsingel wordt geaccentueerd door twee korte bouwblokken haaks op de carrébebouwing.

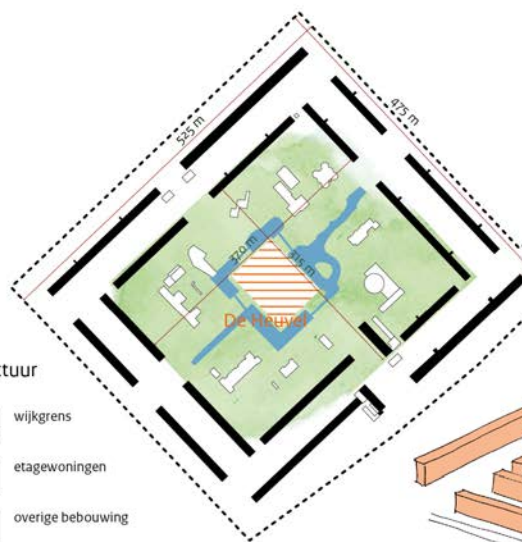
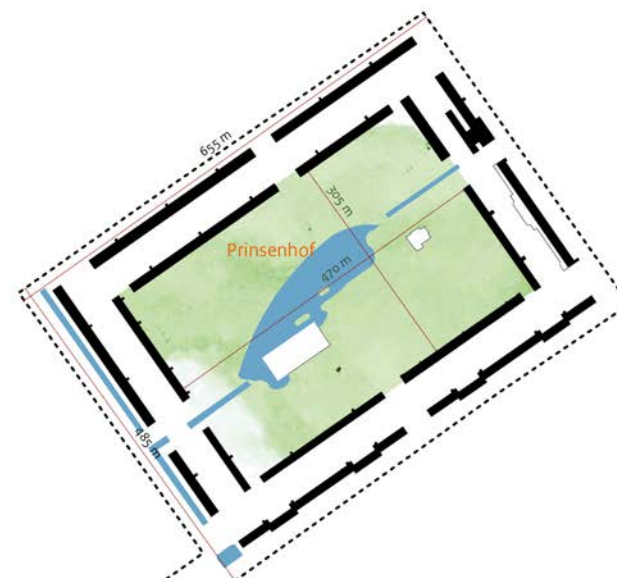
Prinsenhof heeft een afmeting van 485 bij 655 meter. Ook hier is een dubbele carré van flats – van zes verdiepingen hoog – gegroepeerd rondom een centraal hof. In de oorspronkelijke opzet bevonden zich ook hier de voorzieningen. Tijdens een grootschalig herinrichtingsproject werd de hof opnieuw ingericht. De meeste voorzieningen zijn hierbij gesloopt en samengebracht in de brede school die aan de vijver is komen te liggen.

Infrastructuur

Beide wijken zijn ingepast tussen twee doorgaande wegen in noordoostelijke richting: de Noordsingel en de Heuvelweg. Ze verbinden de wijken met Den Haag en zorgen – samen met een aantal dwarsverbindingen – dat het doorgaande verkeer buiten de wijken blijft. Door de maatvoering en de brede groenstroken heeft de Heuvelweg, en in het verlengde daarvan de Graaf

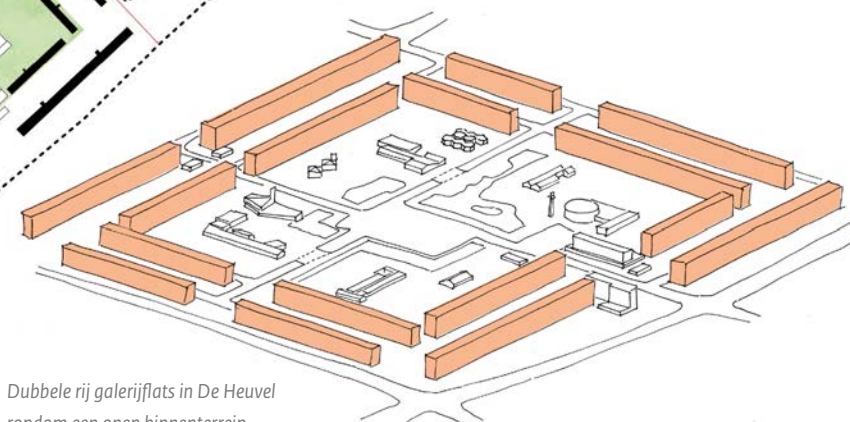
Prinsenhof situatie 1970 (voor herinrichting)

Hofstructuur

- wijkgrens
- etagewoningen
- overige bebouwing
- plein
- water

hoofdkartaarsituatie 2010

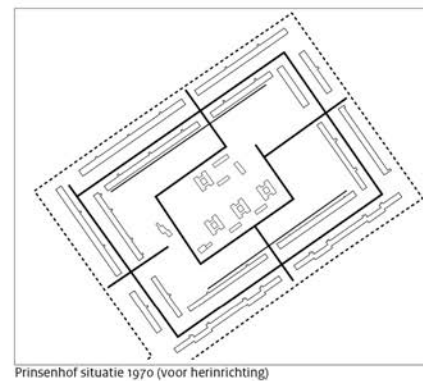
Dubbele rij galerijflats in De Heuvel rondom een open binnenterrein.

Willem de Rijkelaan, het karakter van een *parkway*, zij het met een meer formele inrichting.
 In De Heuvel en Prinsenhof worden de twee bebouwingsranden gescheiden door een rechthoekige rondweg die de woningen ontsluit. Deze weg is te karakteriseren als een stadslaan: formeel, ruim en groen. De straten die onderdeel zijn van deze rondweg hebben een asymmetrisch profiel. De woningen aan de binnenring liggen van oorsprong met hun entrees niet aan de hof, maar aan deze rondweg. Deze zichtlijnen op de hoeken worden meestal pas op korte afstand zichtbaar, omdat het blad van de bomen langs de straten het zicht ontnemt. Hierdoor worden de straten nergens als eindeloos ervaren.

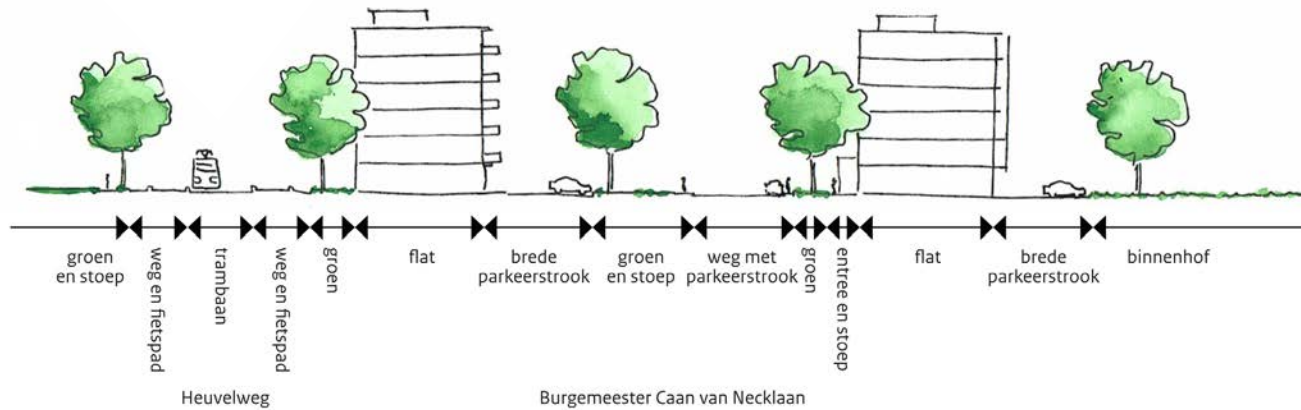
Het centrum van Prinsenhof werd oorspronkelijk 'omzoomd' door een straat die de voorzieningen ontsloot. Na de herinrichting is deze doorgaande straat verdwenen en is de binnenhof niet langer toegankelijk voor autoverkeer. Twee doorgaande fiets- en voetpaden ontsluiten nu het binnenterrein. De voorzieningen in de binnenhof van De Heuvel worden ontsloten door een kruisvormig wegtracé, die als een molenwiek vanaf het plein naar buiten loopt. Een van de vier wieden, de Dobbelaan, eindigt op een parkeerplaats – daar wordt de weg een fietspad richting het centrale plein.
 Tussendoor loopt een stelsel van voetpaden dat de woningen en voorzieningen verbindt. Rondom het plein is het voetpad verlaagd.

Woningen

De bebouwing in de twee wijken verschilt, maar door enkele overeenkomsten worden de wijken als eenheid ervaren. Het betreft de positionering in een rechthoek, de gehanteerde bouwhoogte van vijf of zes woonlagen met plat dak, de typologie en de materialisering. Het merendeel van de woningen bestaat uit galerijflats, maar er staan ook portiekflats en mengvormen. De begane grond van de woonblokken is overwegend in gebruik als berging, garage of winkel.

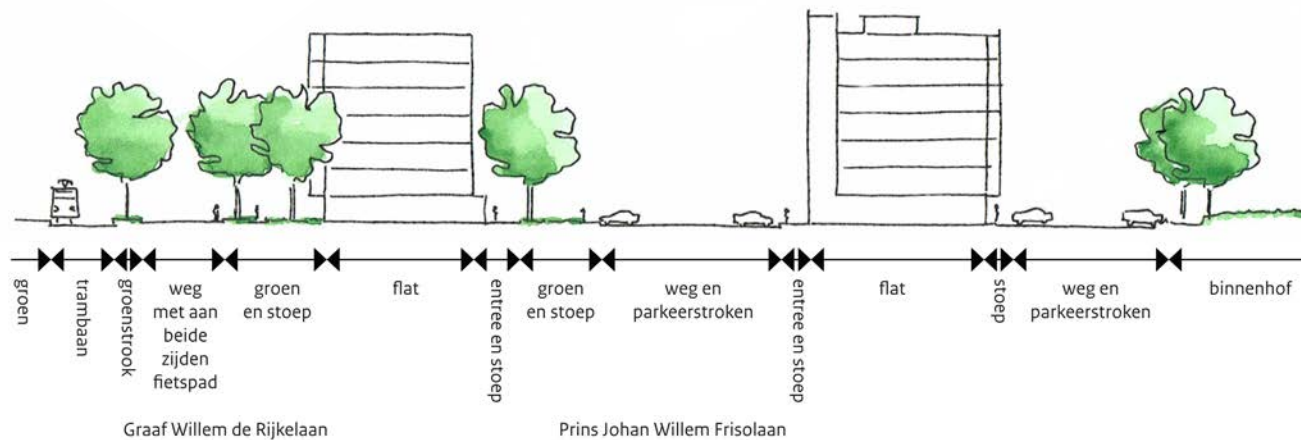

hoofdkartaarsituatie 2010

De Heuvel:

- De groene Heuvelweg aan de buitenzijde van de wijk heeft door het brede en groene profiel het karakter van een parkway.
- Aan de linker zijde van de Burgemeester Caan van Necklaan liggen de flats aan een parkeerstraat die ook de garages ontsluit. De forse groenstrook in het midden zorgt voor het groene karakter van de weg.
- De flats die aan het binnenhof liggen, hebben hun entree aan de Burgemeester Caan van Necklaan. De achterzijde van de flats, aan de hofkant grenst aan een niet doorgaande parkeerstraat.

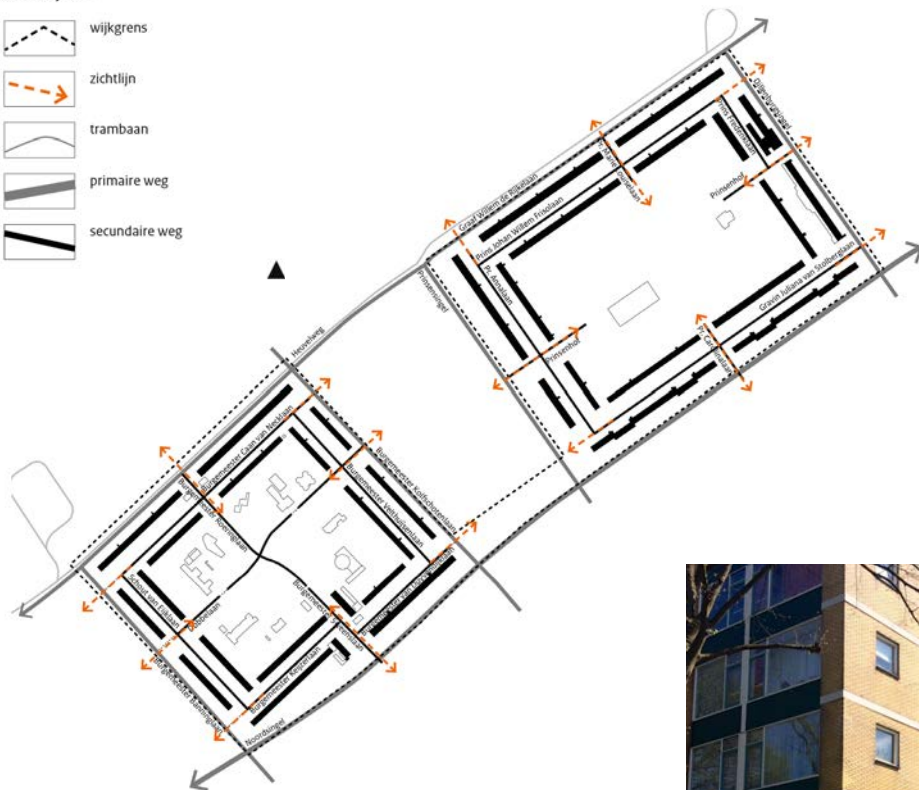
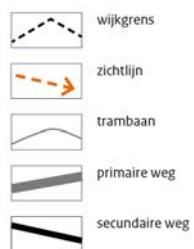
Prinsenhof:

- De groene Graaf Willem de Rijkelaan heeft door het brede en groene profiel het karakter van een parkway.
- Aan één zijde van de Prins Johan Willem Frisolaan ligt een brede groenstrook met ruimte voor parkeren.
- De flats aan het binnenhof hadden van oorsprong hun entree aan de Prins Johan Willemlaan. Bij de renovatie zijn ook entrees aan de binnenhof gemaakt.
- Aan de hofzijde van de flat ligt een niet-doorgaande weg met parkeerplekken.

De Burgemeester Velthuijsenlaan - één van de straten die onderdeel is van de rechthoekige rondweg - met haar ruime, asymmetrische profiel en brede groenstroken. Foto: Anita Blom.

Zichtlijnen

- Door de hoeken van de carrés open te laten, zijn zichtlijnen en doorgangen voor wandelaars en fietsers gecreëerd.
- Subtiële variaties zorgen voor een bijzondere beleving. Zo is het perspectief van de Burgemeester Keijzerlaan en de Burgemeester Duyvendijklaan naar buiten open, maar naar binnen gesloten – de zichtlijn eindigt op de dwars geplaatste winkelbebouwing.

Toenmalig burgemeester Banning was groot voorstander van de plannen van De Bruijn en ging in 1965 zelf in De Heuvel wonen. Zijn woning kreeg als enige een balkon op de kop van het gebouw. Foto: Marlijn van der Hoeven.

De woonblokken zijn groot in schaal en volume. De lengte van de flatgebouwen varieert van ruim 100 tot bijna 280 meter. Vooral langs de buitenring staan stroken met een forse lengte. De bouwstroken schermen ongeveer de helft van de hoven af. In De Heuvel, bij het winkelcentrum aan de Burgemeester Sweenslaan, wordt dit stramien doorbroken door dwars geplaatste, kortere stroken.

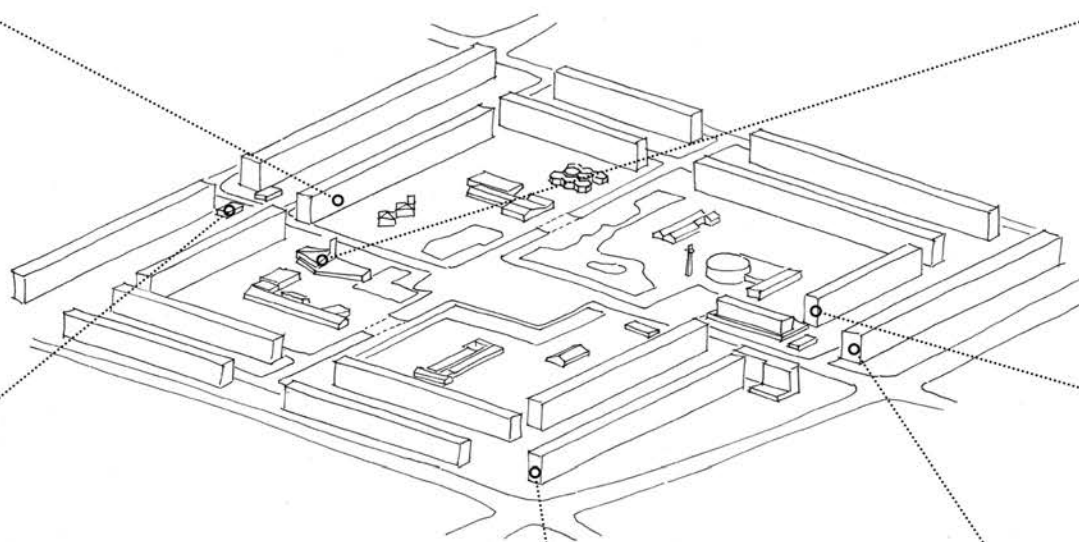
Architectuur

Het was voor De Bruijn essentieel dat de architectuur de stedenbouwkundige opzet zou volgen. Daarbij ging het om de samenhang tussen ruimtelijke opzet, typologie en materialisering. De Bruijn ontwierp geen enkele woning zelf, maar was wel nauw betrokken bij de welstandsbeoordeling van de architectonische ontwerpen.

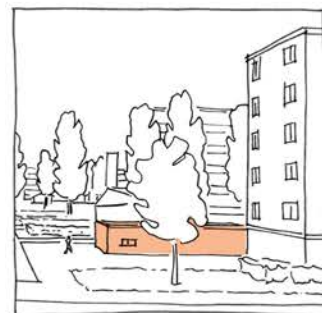
De uitstraling van de architectuur is in beide wijken anders. De woningen in Prinsenhof zijn van oorsprong soberder, de materialisering grover. De architectonische samenhang in De Heuvel is groot. Door de toepassing van een bijna witte baksteen hebben de gevels een lichte uitstraling. In de borstweringstroken zijn kleuraccenten aangebracht. De architectuur van de woonblokken heeft door de gedetailleerde entreepartijen – vrijstaande trappenhuisen, balkons, hekwerken – een subtiële kwaliteit. Op de kopse kanten zijn kleine nuances aangebracht, zoals ramen die verspringen.

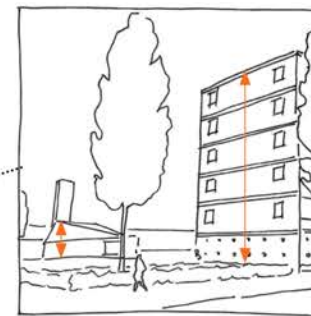
Architectuurkenmerken

Plinten
Dichte plinten, niet bestemd voor wonen

Afwijkende maatvoering voorzieningen
Één-laagse bouwvolumes met plat dak bij entree binnenhof

Afwijkende maatvoering voorzieningen
Voorzieningen in binnenhof van één bouwlaag met flauw hellende daken

Materialisatie
Kleurverschil in metselwerk tussen woonlagen [geel] en borstwering [donkerrood, bruin of wit]

Kopgevels
Blinde kopgevels ontbreken, ramen doorbreken het vlak

Gevelbelijning
Horizontale betonlijnen segmenteren de gevels

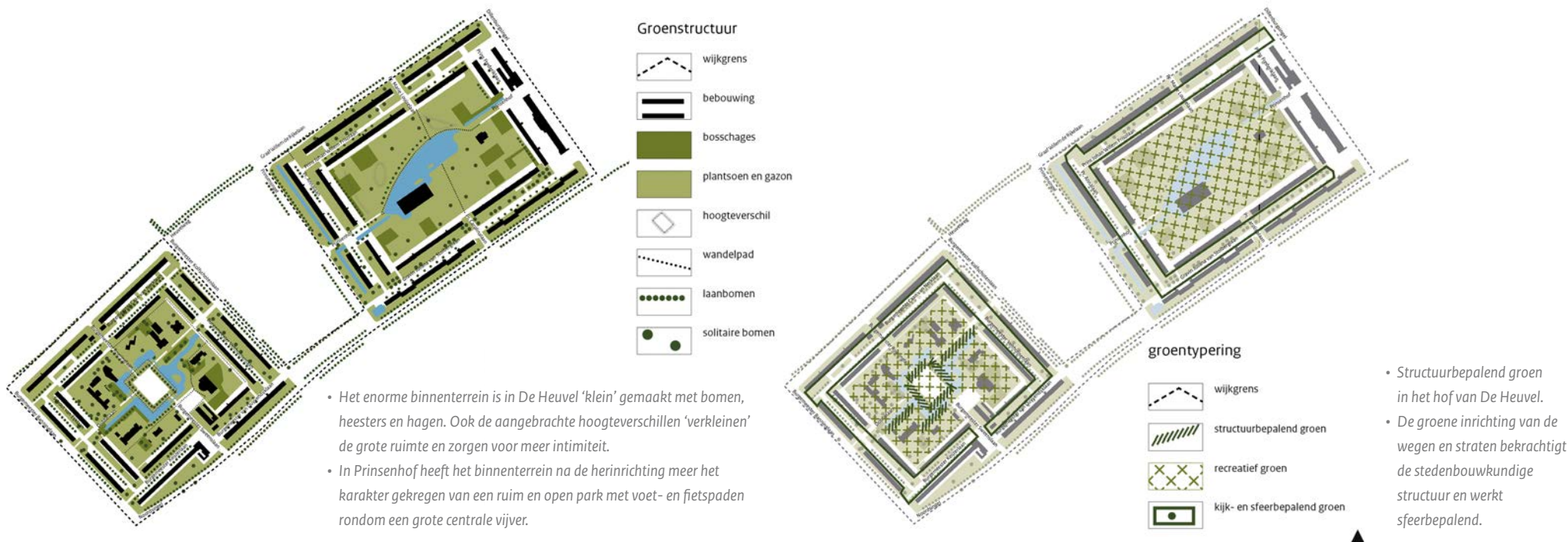
De bebouwing in De Heuvel heeft verschillende collectieve kenmerken die bijdragen aan de eenheid die in de buurten wordt ervaren.

Groenstructuur

In de groenstructuur van beide wijken hebben de hoven een prominente plek. De Bruijn ontwierp de grote binnenterreinen als gelede ruimtes. De omvang van de carrés werden op subtiele wijze verkleind met beplanting van verschillende schaalniveaus – bosschages, hagen, heestervlakken en bomenrijen. Het landschapontwerp van de Heuvel kwam tot stand in samenwerking met de Grontmij en het hoofd Plantsoenen van de gemeente. In De Heuvel is nog te zien hoe de hoogte en de positie van de bomen een overgang vormen tussen de hogere woonblokken aan de randen en de lage paviljoens in de hof. Zichtlijnen eindigen vaak bij bomen of heesters, waardoor de ruimte niet als ‘te groot’ wordt ervaren.

De buiten- en binnenrand [rondom het plein] van het binnenterrein in De Heuvel wordt omzoomd door bomenrijen. Doordat het zicht langs de stammen vrij is gehouden, is het contact met omliggende voorzieningen behouden. De waterpartij die deels de Dobbelaan volgt en samenkomt rondom het plein, herinnert aan de oude waterloop in de polder. Het wandelpad langs het plein is op meerdere plekken verlaagd, zodat het contact met het water wordt benadrukt. De verbindingswegen – de buitengrenzen van de wijken – worden gemarkeerd door laanbomen. Typisch voor het groen van de rondweg is de asymmetrische beplanting en inrichting wat vooral met de bezonning te maken had.

Het groen in Prinsenhof heeft minder een structurerend karakter. Na de herinrichting heeft het binnenterrein, meer dan in De Heuvel, de uitstraling van een groot en weids park met ook hier een aantal hoogteverschillen rondom de centrale waterpartij.

Verlaagde paden rondom de waterpartij in De Heuvel. Foto: Nadine van den Berg.

Het binnenhof van Prinsenhof na de herinrichting: Ook hier een waterpartij en hoogteverschillen. De oorspronkelijke geometrische vorm van de vijver in Prinsenhof heeft plaatsgemaakt voor gebogen vormen. Het parkachtige binnenterrein is ingericht op fietsers en voetgangers. Foto: Anita Blom.

Uitbreidingen en aanpassingen

De Heuvel is bijzonder gaaf gebleven, wat betreft de stedenbouwkundige opzet, de inrichting van de openbare ruimte, de architectuur en het groen. Prinsenhof had lange tijd te maken met sociale problemen en achterstanden. De grootste bezwaren waren het eenzijdige woningaanbod en het enorme binnenterrein met bosschages die onveilige situaties in de hand werkten. Vanaf 2000 is gestart met grootschalige renovaties en vernieuwingen.

Twaalf van de zestien wooncomplexen zijn gerenoveerd. Hierdoor is niet alleen de uiterlijke verscheidenheid toegenomen, maar ook diversiteit in het woningaanbod gecreëerd. Omdat is ingegrepen op de schaal van het complex is, ondanks de verschillende aanpassingen en de verschillende architectuur, het robuuste karakter van de flatgebouwen overeind gebleven. Om de sociale veiligheid te vergroten en de relatie tussen de woningen en de hof te verbeteren, zijn vrijwel alle woningblokken aan de binnenring voorzien van extra entrees aan de hofzijde. De blokken aan de buitenring hebben een extra ontsluiting aan de buitenzijde.

Bijna alle gebouwen die op het binnenterrein stonden zijn, met uitzondering van de katholieke kerk, gesloopt en ondergebracht in de nieuwe brede school. Het groen is uitgedund en de speelplaatsen zijn vernieuwd. Met de toevoeging van nieuwe elementen – de woontoren op een flat aan de Dillenburgsingel, een zorgcentrum en de brede school – zijn aan de wijk nieuwe identiteitsdragers toegevoegd. Ondanks de stevige aanpassingen is de stedenbouwkundige structuur van Prinsenhof niet aangetast.

Eén van de nieuwe landmarks in Prinsenhof – de woontoren aan de Dillenburgsingel. Foto: Nadine van den Berg.

Het opgeknapt binnenterrein met op de achtergrond de gerenoveerde flats, die nu ook entrees aan de hof hebben gekregen. Foto: Anita Blom.

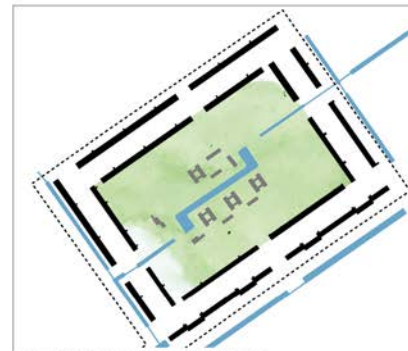
Bijzondere karakteristieken

Bijzondere voorzieningen in de hoven

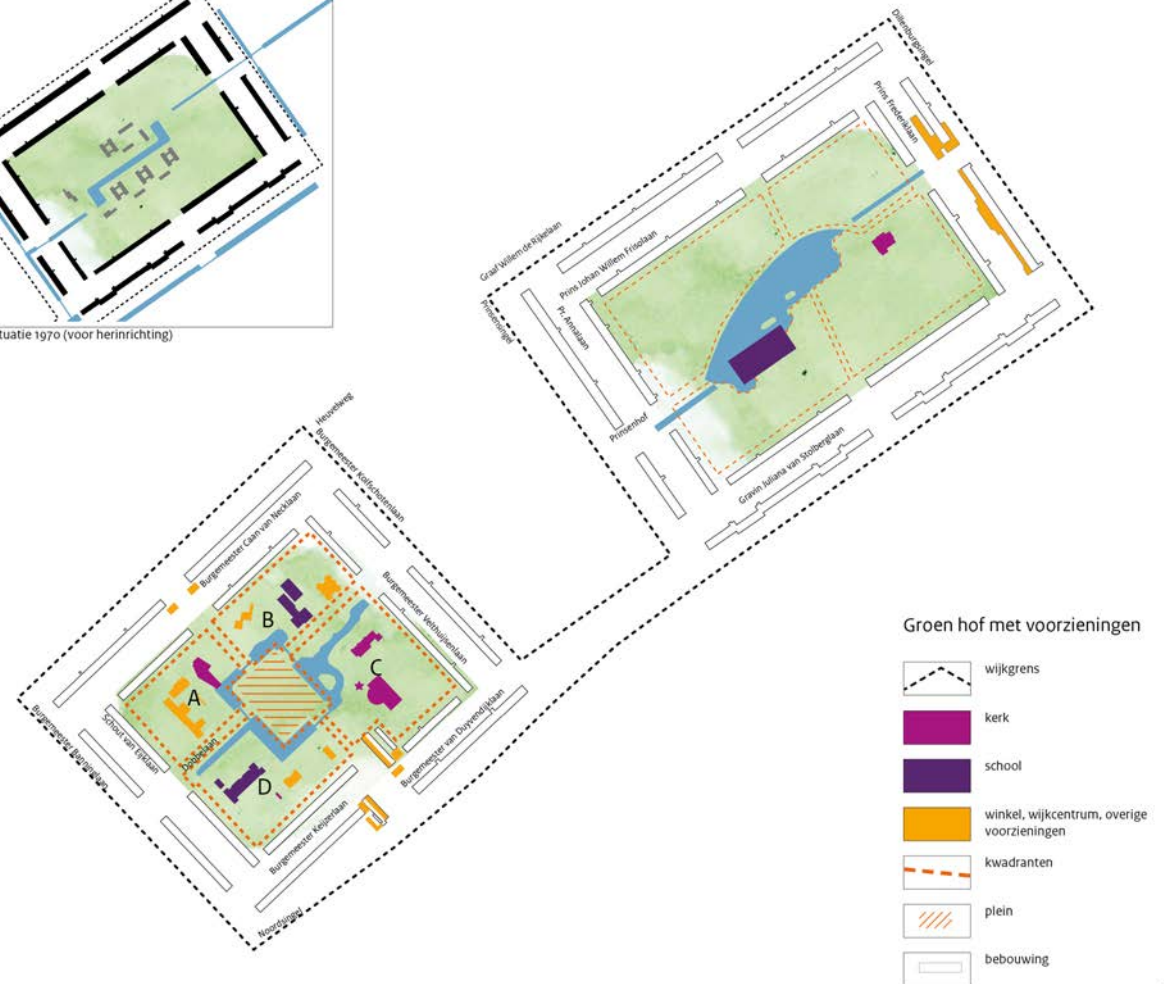
De herkenbare centrale groene ruimte waarin de voorzieningen in een vrije compositie zijn geplaatst, is een van de kernkwaliteiten. De hof had de functie als een gemeenschappelijke tuin die naast buurtvoorzieningen ook ruimte bood voor recreatie. De voorzieningen, zoals scholen, sportgebouwen en kerken, vormden het functionele centrum van de wijk, waar ontmoeting automatisch plaats zou vinden en een open buurtgemeenschap kon ontstaan. Het open, versteende plein in het hart van De Heuvel is een evenemententerrein en benadrukt het openbare karakter van de hof.

Paviljoens

De voorzieningen hebben een afwijkende bebouwingsvorm en zijn ontworpen als paviljoens. Ze bestaan uit maximaal twee bouwlagen. De dakvorm kreeg bijzondere aandacht: alle daken hebben een flauw hellend dak, in tegenstelling tot de woonblokken die voorzien zijn van platte daken.

Prinsenhof situatie 1970 (voor herinrichting)

Groen hof met voorzieningen

- wijkgrens
- kerk
- school
- winkel, wijkcentrum, overige voorzieningen
- kwadranten
- plein
- bebouwing

Kwadranten

In De Heuvel zijn de voorzieningen geclusterd in vier kwadranten, overeenkomstig de verschillende gezindten. Deze clustering, ondersteund door de aanplant van groen, verdeelt de hof in verschillende verblijfsplekken. In twee van de vier kwadranten bevonden zich rooms-katholieke voorzieningen – dit kwam overeen met de bevolkingsamenstelling. Drie van de twaalf paviljoens staan in kwadrant A, het protestantse kwadrant: een voormalige school, een gymzaal en de gereformeerde Kruisheuvelkerk, de enige kerk die nog in functie is. De openbare ruimte in dit deel is voor een groot deel nog intact.

Kwadrant B [het katholieke kwadrant] heeft met vier gebouwen [kleuterschool/peuterspeelzaal, voormalige Elzenheuvelschool, gymzaal en gebouw bestemd voor kinderopvang] de hoogste bebouwingsdichtheid. Dit wordt versterkt door de afgesloten binnenterreinen en de dichte beplanting. In kwadrant C [ook een katholiek kwadrant] staan de monumentale St. Josef Opifexkerk en een voormalige kleuterschool.

Kwadrant D was bedoeld voor het openbaar onderwijs. Hier staan drie gebouwen: de Margrietschool, een voormalige kleuterschool [tegenwoordig kinderdagverblijf] en buurtgebouw 't Heuvelhok. In dit kwadrant staat ook het kunstwerk De Heuvel.

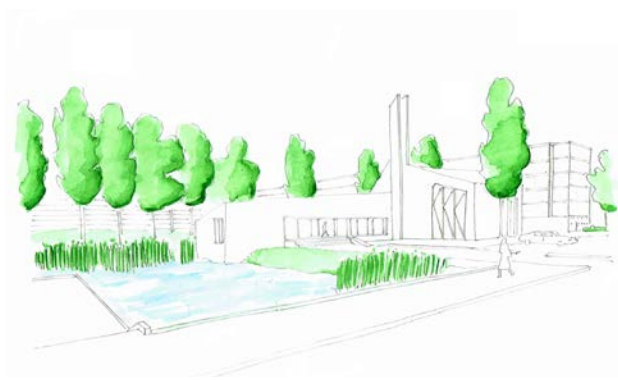
Winkels

De winkels bevinden zich in de randen, in de plint van de haakse blokken bij de Burgemeester Sweenslaan die de entree tot De Heuvel vormen.

De winkels in Prinsenhof bevinden zich in de plinten van de bebouwing aan de Prins Frederiklaan in het noordoosten van de wijk. Het middenterrein is voetgangersgebied en wordt aan beide zijden begrensd door een parkeerterrein.

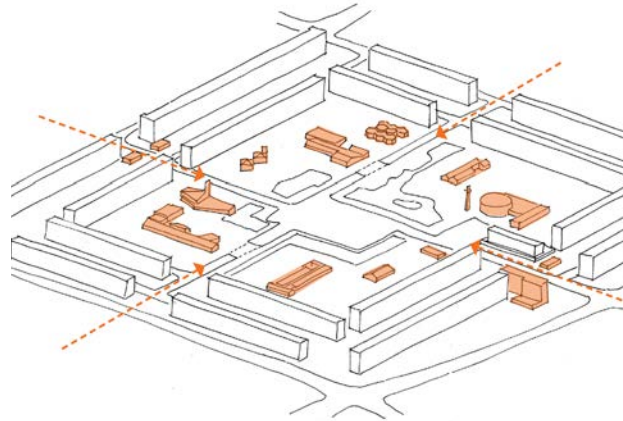
Foto: Anita Blom.

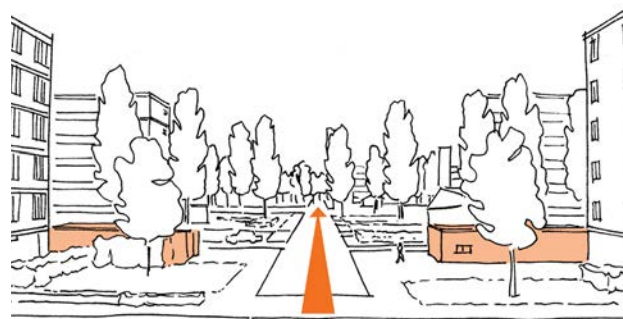
- De paviljoens en de kerken hebben een afwijkende bebouwingsvorm en nemen een bijzondere positie in binnen de hof.
- Met de groene omlijsting van de bijzondere voorzieningen – zoals bij de St. Josef Opifexkerk in de afbeelding boven- worden verschillende verblijfsplekken gecreëerd.

Entrees

De entrees voor het autoverkeer liggen in beide wijken in het midden van elke carrézijde. In De Heuvel worden deze entrees aan twee kanten geaccentueerd. De 'stedelijke' entree bij de Burgemeester Sweenslaan wordt gemarkeerd door een verspringing in het wegenpatroon en twee dwars op de weg geplaatste, korte bouwblokken met winkels in de plint – hierdoor is een klein plein ontstaan. De noordwestelijke entree bij de Burgemeester Roeringlaan wordt gemarkeerd door twee kleine poortgebouwen met voorzieningen. De entrees bij de doorgaande Dobbelaan [alleen voor langzaam verkeer] liggen in het verlengde van de oude waterloop de Dobbe en zijn op te vatten als de 'natuurlijke' entrees van De Heuvel. Prinsenhof heeft eveneens vier centrale hoofdentrees: bij de Prinses Carolinalaan, de Prinses Marie Louiselaan en aan beide zijden van Prinsenhof. In de oorspronkelijke opzet van Prinsenhof zijn de entrees niet aangezet met entreegebouwen en in de nieuwe inrichting eindigt de verkeersweg op een parkeerplaats aan de rand van de binnenhof.

- De wijk wordt op vier plekken in het midden van elke zijde ontsloten.
- In De Heuvel worden de entrees naar de hof gemarkeerd met bijzondere bebouwing.

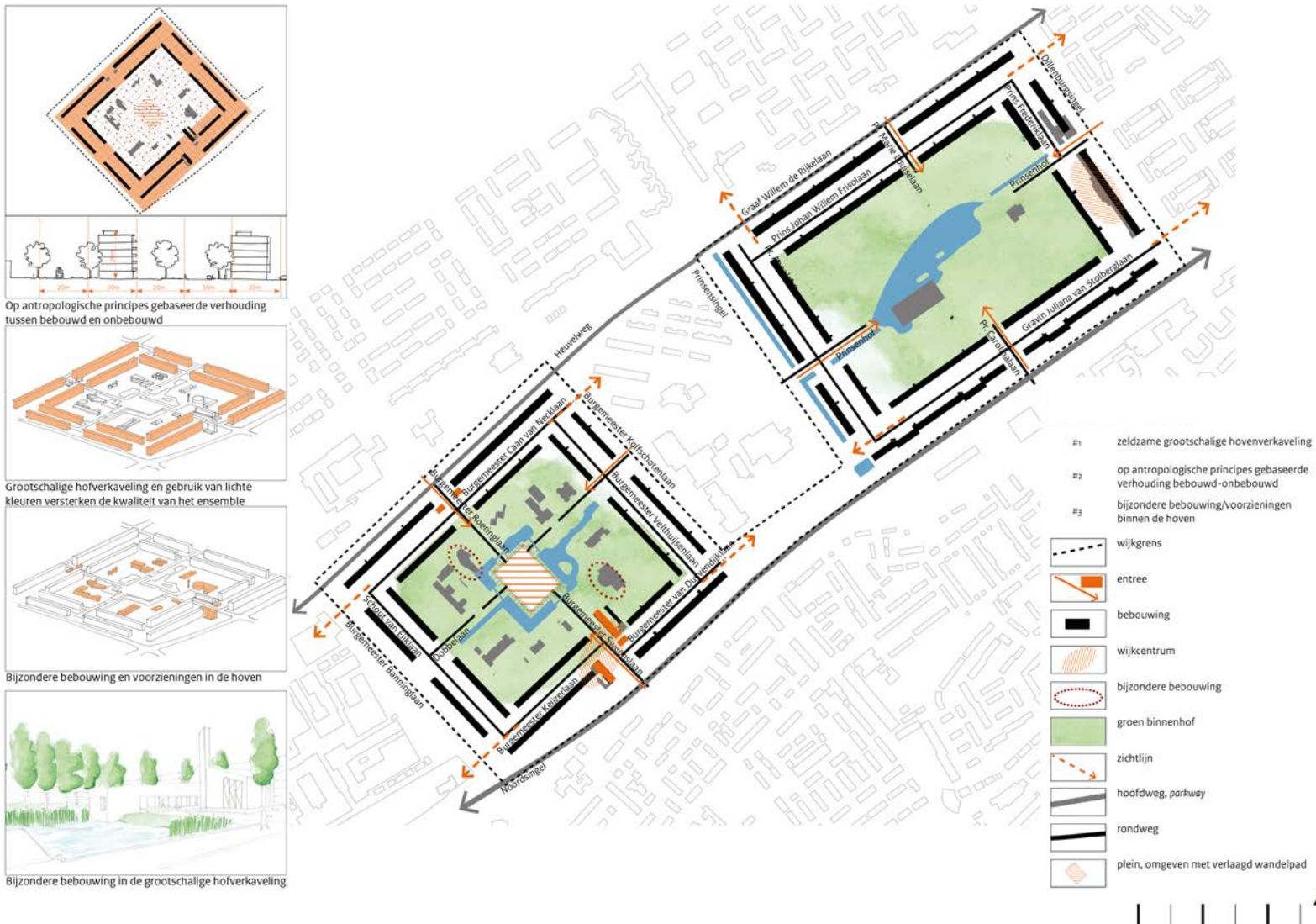
Bescheiden 'poortwachterhuisjes' van een verdieping markeren de entree van De Heuvel aan de Burgemeester Roeringlaan.

De entree bij de Burgemeester Sweenslaan in De Heuvel. Twee korte, dwars op de weg geplaatste bouwblokken met winkels in de plint vormen een klein plein. Foto: Nadine van den Berg.

Kernkwaliteitenkaart

Begrippenlijst

Bouwkunde

Woning typologieën:

Drive-in-woning

Bij een drive-in-woning bevindt zich op de begane grond of op -1 een afgesloten garage. Het woongedeelte is op de eerste verdieping gelegen.

Duplexwoningen

Duplexwoningen zijn eengezinshuizen die gesplitst zijn in twee woonlagen om ruimte te bieden voor twee gezinnen. Deze woningen werden na de oorlog gebouwd met de bedoeling om er na de woningnood weer één ruime woning van te maken. De woningnood hield langer aan en bovendien bleek het ombouwen duurder dan gedacht, waardoor dit weinig of pas veel later is gedaan.

Maisonnettes

Maisonnettes zijn woningen in een groter gebouw, zoals een flat of appartementencomplex, met meerdere verdiepingen per woning. Ook dit was in die tijd in de Nederlandse woningbouw een nieuw type.

Woonensemble

(vaste) Compositie van verschillende losstaande wooneenheden

Systeembouw

De term systeembouw heeft betrekking op meerdere vormen van industrieel bouwen:

stapelbouw - het stapelen van muren met (steeds grotere) lichte betonnen elementen. Deze worden meestal bekleed met baksteen.

montagebouw - bouwen met geprefabriceerde onderdelen, zoals kozijnen, kastwanden, maar ook complete puien en badkamers. Later werden ook fabrieken op de bouwplaatsen zelf gebouwd voor met name grote elementenbouw, zoals wanden en vloeren.

gietbouw - (dragende) wanden en vloeren worden op de plek zelf gegoten in tijdelijke of blijvende bekisting. Ook nu nog is systeembouw meestal een combinatie van gietbouw en montagebouw.

skeletbouw - opbouw van geprefabriceerde kolommen en liggers. Deze worden aan de buitenzijde bekleed.

Stromingen

Bossche School

Begin jaren vijftig kwam de benaming 'Bossche School' voor het eerst in zwang. Het betrof een postacademische architectuuropleiding in Den Bosch, die haar oorsprong vond in de naoorlogse opgave van de kerkenbouw. Bij deze vroeg naoorlogse architectuurstroming, waarvan Dom Hans van der Laan, samen met zijn broer Nico de grondlegger was, draaide alles om verhoudingen. De ontwerpen zijn gebaseerd op het 'Plastisch Getal', de derde macht van de gulden snede. De verschillende onderdelen van een gebouw werden via een stelsel van verhoudingen op elkaar afgestemd. In hun zoektocht naar deze essentie van de architectuur bestudeerden de cursisten historische religieuze bouwwerken. De stijlkenmerken daarvan klonken nog jaren door in het werk van Bossche Schoolarchitecten.

De architectuurstroming kenmerkt zich door soberheid en de afwezigheid van versieringen en het gebruik van in Nederland beschikbare, traditionele, materialen, zoals baksteen, beton, hout en keramische dakpannen. Alhoewel ornamenten

nauwelijks worden toegepast, is de detaillering van raampartijen, daklijsten en erkers geraffineerd. Gevellijsten, timpanen en [doorlopende] lateien, afkomstig uit de klassieke bouwkunst, behoren tot de karakteristieke vormtaal van de vroege Bossche School. Met het ambachtelijk metselwerk en de tamelijk traditionele en klassieke vormtaal vloeien de Bossche en Delftse School in veel naoorlogse ontwerpen naadloos in elkaar over.

Delftse School

De Delftse School is een traditionalistische architectuurbeweging die in de eerste helft van de twintigste eeuw ontstond en voortduurde tot halverwege de jaren vijftig. De Delftse School werd geïnspireerd en aangevoerd door Marinus Jan Granpré Molière, architect en docent aan de Technische Hogeschool van Delft. Hij had een levensbeschouwelijke visie op het bouwen waarin 'eeuwige waarden' centraal stonden: gericht op een herleving van historische betekenissen, vormen en materialen. De architectuurstroming legt de nadruk op een ambachtelijke vormtaal, met het accent op bakstenen gevels en zadeldaken met keramische pannendaken. De Delftse School wordt dikwijls beschouwd als de conservatieve tegenhanger van de modernistische architectuur van het Nieuwe Bouwen en de ornamentele bouwkunst van de Amsterdamse School, twee dominante richtingen in de Nederlandse architectuur tijdens het interbellum. Granpré Molière beschouwde het Nieuwe Bouwen als 'onbesuisd,' terwijl hij de Amsterdamse School te 'wulps' vond. Bouwkunst moest volgens hem 'nederig en zelf vergetend' zijn.

Modernisme / Het Nieuwe Bouwen / Functionalisme

Onder modernisme wordt de fundamenteel nieuwe architectuurstroming die begin 20e eeuw ontstond verstaan, in Nederland bekend onder de naam *het Nieuwe Bouwen* [of Nieuwe Zakelijkheid en Functionalisme]. De 'modernen' bepleitten een

rationele architectuur met een vormentaal die 'berust op het begrip van constructie'. De architectuur van het Nieuwe Bouwen kenmerkte zich door rechte lijnen, geometrische en abstracte vormen, lichte constructies van staal en beton, grote ramen, een vrije gevelindeling en een open plattegrond. De binnen- en buitenruimtes werden met elkaar verbonden, waardoor licht, lucht en ruimte werd gecreëerd. De gevels werden vaak wit gepleisterd. In de stedenbouw richt het modernisme zich meer op de wetenschappelijke onderbouwing van de inrichting op basis van onderzoek naar de verhouding van de verschillende functies en de samenstelling van de bewonersgroepen. Het programma voor de wijk is richtinggevend voor de ordening en het ontwerp. Dit betekent ook een grotere zelfstandigheid van het ontwerp ten opzichte van de bestaande stad.

Het Nieuwe Bouwen was in grote mate een sociaal geëngageerde beweging geïnspireerd door het socialisme. Net als in Duitsland, hadden De 8 [Amsterdam] en De Opbouw [Rotterdam] grote interesse in het vraagstuk van de sociale woningbouw: wat is de beste manier om de lage klasse onder goede omstandigheden te huisvesten?

In deze periode kwam ook de planologie de voornamelijk op onderzoek gerichte stedenbouwkunde binnen. Traditioneel was de stedenbouwkunde gericht op vorm, vanaf het modernisme werd functie en de ordening van de functies binnen een wijk een factor binnen de stedenbouw.

CIAM - Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, opgericht in 1928 als overlegorgaan voor modernistische architecten met een serie spraakmakende internationale conferenties over moderne architectuur en stedenbouw. Het diende als instrument om een nieuwe manier van wonen en bouwen te stimuleren. De Amsterdamse De 8 en de Rotterdamse Opbouw vormden samen de Nederlandse CIAM-groep. In 1960 was de laatste CIAM bijeenkomst.

Traditionalisme

Het begrip traditionalisme verwijst naar het doelbewust teruggrijpen op tradities bij het bouwen wat betreft vorm, maar ook wat betreft constructie en functie.

In Nederland ging de baksteenarchitectuur van de jaren twintig in de vorm van het traditionalisme na 1945 door, naast het opkomende modernisme. De baksteenbouw was nu niet langer modern expressionistisch, maar juist behoudend en gebaseerd op de nationale bouwtraditie van sobere baksteengevels met een vlakke en symmetrische opzet. Het traditionalisme kijkt eerder naar regionale dan naar nationale of internationale stijlen en gaat uit van architectuur die het vlak benadrukt. Kenmerkend voor het naoorlogse traditionalisme zijn de toepassing van vertrouwde gebouwtypologieën, archetypische bouwvormen, bemiddelende overgangsmotieven, introverte beslotenheid, ambachtelijke bouwtechnieken, hiërarchische gevelcomposities waarin de achterliggende functies afleesbaar zijn, hellende daken, markante schoorstenen en de voorliefde voor de materialen baksteen, hout, smeedijzer en natuursteen. In de stedenbouw komt het traditionalisme tot uiting in het begrip harmonie en de esthetische ontwerpprincipes van morfologische en visuele samenhang en afwisseling van beslotenheid en openheid. De nadruk ligt meer op het stratenplan dan in het vormgeven van de ruimte op een groter schaalniveau. Ook richt het ontwerp zich op continuïteit en op harmonie met de bestaande context.

Stedenbouwkunde

Bouwblok

Een bouwperceel dat de volledige ruimte inneemt tussen vier straten.

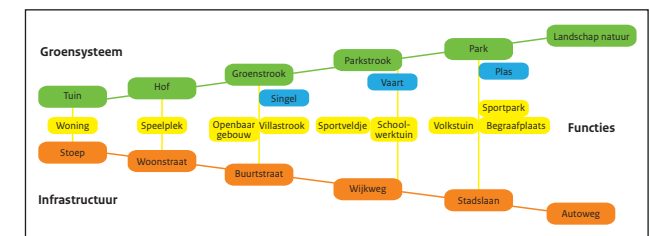
Core

In 1951 werd op de achtste editie van het CIAM-congres het functionalistische ideeëngoed uit de vooroorlogse periode van CIAM 'gehumaniseerd'. De menselijke maat werd uitgangspunt. Vanaf dat moment sprak men van 'de core', wat staat voor de materiële uitdrukking van het gemeenschapsgevoel. Het stond voor ontmoeting en wederzijdse betrekking. Dit kon ruim worden opgevat, van plein en winkelcentrum tot park.

Cul-de-sac-ontsluiting

Doodlopende weg, alleen bedoeld voor bestemmingsverkeer om woongebieden verkeersluw te houden.

Hiërarchie

Bron: Y. Feddes [2011], *De groene kracht*

Hofvorm

Verkaveling waarbij verschillende, los van elkaar staande, wooneenheden op zo'n manier zijn gegroepeerd dat ze een hof formeren: een al dan niet openbare, centrale ruimte, meestal

met groene invulling soms ook liep een weg door de hof of waren er parkeerplaatsen gerealiseerd in de centrale ruimte. Een in Amsterdam ontwikkeld naoorlogs verkavelingstype met een minder statische compositie dan voorheen en een gunstig aantal woningen per hectare.

Molenwiekverkaveling

Compositie waarbij de voorkant en de kopse kant van een flat of strook elkaar afwisselen aan de straatkant. Het is een speelsere compositie dan een hofverkaveling en is daar vaak een verschuiving van.

Stempelbouw

Stempelbouw (ook wel stempelverkaveling) is een verkavelingsprincipe dat in Nederland veel is toegepast in de wederopbouwperiode. Bij stempelbouw bestaat een wijk uit een zich herhalend patroon van (kleine) woonensembles. Deze groepering wordt ook wel de stempel genoemd. Deze stempels zijn grotendeels identiek en hebben ook dezelfde oriëntatie, maar zijn vaak verschoven ten opzichte van elkaar of gespiegeld.

De herhaalbare eenheid kreeg de scheldnaam 'stempel' opgeplakt toen deze evolueerde naar een gestandaardiseerde variant.

Strokenbouw

Strokenbouw is een stedenbouwkundig verkavelingsprincipe, waarbij de bebouwing in parallelle, vrijstaande rijen is geordend, zoveel mogelijk georiënteerd op de zon. De woningen zijn vaak niet gekoppeld aan straten, maar staan hier 'los' van. Vaak wordt de bebouwing ontsloten door woonpaden aan de noordkant.

Tuinstadmodel

Concept geïntroduceerd in 1898 door sociaal hervormer Ebenezer Howard dat op verschillende plekken navolging kreeg. Het tuinstadmodel beloofde in zowel sociaal als ruimtelijk opzicht een oplossing te bieden voor de industriële samenleving. Het is als het ware de voorloper van de wijkgedachte. Nieuwe steden ontstonden op het platteland in de buurt van industrie en werden van fabrieken gescheiden door een groenzone, bedoeld voor recreatie en ontspanning. De stad werd niet langer gezien als een gesloten geheel, maar als plek waar groen vanuit het omringende landschap tot diep in de stad doordrong. Het landschap lag niet langer aan de rand van de stad, maar kwam in de stad zelf te liggen om daar lucht en ontspanning te bieden aan bewoners.

Wijkgedachte/Parochiewijk

De naoorlogse stedenbouw uit de wederopbouwperiode is sterk gebaseerd op de wijkgedachte en werd als denkbeeld voor het eerst bekend door het boek *De stad der toekomst, de toekomst der stad* (1946). De begrip kan gedefinieerd worden als: het stichten van een complete, stedelijke gemeenschap van beperktere omvang, in een ruimtelijk vormgegeven geheel van stedelijke functies. De ruimtelijke en sociale oorsprong ligt in de Angelsaksische begrippen *neighbourhood unit* en *de garden city*. Zowel de ruimtelijke als de sociologische kant kende een hiërarchische structuur: woning – buurt – wijk – stadsdeel – stad, met het gezin als hoeksteen van de samenleving. In Nederland is de wijkgedachte sterk verbonden met het fenomeen 'de maakbaarheid van de samenleving' en de begrippen licht, lucht en ruimte. De grootte van de wijk was gebaseerd op het aantal inwoners en de hoeveelheid woningen en voorzieningen, zoals winkels, scholen, kerken, medische faciliteiten en sport en recreatievoorzieningen, daarvoor nodig waren. In plaats van vooroorlogse gesloten bouwblokken,

gelegen aan -soms benauwde- straten, waren de woningen en de overige gebouwen meestal gegroepeerd in open bebouwing en gelegen in ruim bemeten groen.

De parochiewijk (echelon paroissial) is een sociaal-ruimtelijk stedenbouwkundig model dat in naoorlogs katholiek zuidelijk Nederland voorop stond. Hierbij kreeg de kerk een prominente positie midden in de wijk toebedeeld, als belangrijkste baken. De wijk grootte was afgestemd op de gemiddelde omvang van een parochie. In de parochiewijk stond het wonen en het gezinsleven centraal. Het idee was om in de snel veranderende wereld het overzicht te blijven houden en geborgenheid te creëren.

Wooneenheid

In Ommoord staat de wooneenheid gelijk aan een flatgebouw. De term 'wooneenheid' is gebaseerd op het ordeningsprincipe dat de Franse stedenbouwers aanduiden met de term 'echelon domestique' (50 tot 150 gezinnen). De bouwsteen van een woonwijk was een groep huizenrijen of 'wooneenheden'. Alle rijen in deze wooneenheid hadden een gelijke oriëntering, gericht op ideale bezonning. Verder werd gesteld dat deze rijen konden worden ingevuld met eengezinswoningen, etagewoningen of een combinatie van beide.

Bron: Architectenweb.nl | Blom, A., B. Jansen, M. van der Heide [2004], *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken* | RCE [2004], *Monumenten van de prille welvaartsstaat* | Haan, H. de, I. Haagsma [1996], *Plastisch lexicon: een beknopte encyclopedie van de 'Bossche School'*

Geraadpleegde literatuur

Blom, A. [2013], *Atlas van de wederopbouw Nederland 1940-1965 - ontwerpen aan stad en land*
Blom, A., B. Jansen, M. van der Heide [2004], *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken*
De Nijl Architecten [2013], *Ruimtelijke verkenning De Heuvel Leidschendam*
Hebly, A. [2012], *De Heuvel – Leidschendam, een Magnifieke Hof - Cultuurhistorische analyse en waardering*
Laar, L. van [2012], *Ruimtelijke identiteit in naoorlogse woonwijken – Bachelorscriptie Planologie*
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [2011], *Basisdocument De Heuvel en Prinsenhof*
Steenhuis, M. [2007], *Stedenbouw in het landschap - Pieter Verhagen [1882-1950]*
Tummers, L.J.M., en J.M. Tummers-Zuurmond [1997] *Het land in de stad - De stedenbouw van de grote agglomeratie*
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [2015], *Publieksbrochure De Heuvel-Prinsenhof*

Colofon

Gebiedsdocument Heuvel - Prinsenhof
Productie: De PlaatsMakers
Samenstelling en tekst: Marlijn van der Hoeven
Kaartmateriaal: Tim van Oosterbos
Tekeningen en schetsen: Marije Weijers
Redactie: Nadine van den Berg
Coverfoto: Anita Blom
Ontwerp: Tegenwind grafisch ontwerp
Begeleidingscommissie: Anita Blom, Wijnand Galema, Jacqueline Rosbergen, Doris Schmutzhart, Kya Verhagen

Voor dit document is geput uit bestaand[e] onderzoek en rapportages. De kaarten in dit document zijn gebaseerd op kaarten van MUST uit 2010. Het is daarom mogelijk dat aanpassingen van na 2010 in de kaarten in dit document ontbreken.

Bij het tot stand komen van deze publicatie is zoveel mogelijk getracht toestemming te krijgen voor het beeldgebruik van de oorspronkelijk rechthebbenden of hun uitgevers. Indien een rechthebbende denkt aanspraak te kunnen maken op een beeld, dan kunt u contact opnemen met InfoDesk info@cultureelerfgoed.nl.

©Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staat voor de bescherming van het roerende en onroerende erfgoed van nationaal belang. Met specialistische kennis stimuleert de dienst een goede zorg voor archeologie, monumenten, cultuurlandschap, beeldende kunst en kunstnijverheid.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 – 421 7 421 | fax 033 – 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl